

Om samhällets skyddsåtgärder mot farliga återfallsförbrytare.

Anförande vid XII:e internationella kriminalistkongressen i Köpenhamn af *Nils Stjernberg*.

Herr President!

Mina damer och herrar!

På de båda sista af den internationella kriminalistföreningens kongresser, vid hvilka frågan om behandlingen af farliga kriminella element förevar till behandling, var Sverige dess värre föga representeradt; och det har därför ansetts lämpligt att vid detta tillfälle några synpunkter framfördes äfven från svensk sida. Jag skall därvid i öfverensstämmelse med den i dag fastställda förhandlingsordningen inskränka mig till första punkten af problemet nämligen frågan om behandlingen af farliga återfallsförbrytare.

Medan Sverige beträffande de psykiskt mindrevärdiga genom en under loppet af detta år stiftad lag erhållit möjlighet att ingripa till samhällets skydd gent emot den viktigaste gruppen af dessa — de farliga alkoholisterna — föreligger i vårt land ännu intet lagförslag angående behandlingen af de farliga recidivisterna; och detta ehuru vårt land särskildt under de sista årtiondena i mycket allvarliga kriminella tilldragelser, som ej sällan uppfyllt hela samhället med skräck, ägt tillräcklig grund att ägna detta spörsmål sin uppmärksamhet.

Åtminstone delvis får detta förklaras däraf, att lösningen af detta kriminalpolitiska problem hos oss är förbundet med vissa särskilda svårigheter, som jag här i korthet

vill antyda. De nyare lagstiftningar, hvilka med uppgifvande af det franska systemet för skyddsåtgärder mot återfallsförbrytare icke utan vidare antaga en samhällsfara vara för handen, då ett på visst sätt kvalificeradt återfall föreligger, utan anordnat en mer eller mindre fri prövning af spörsmålet huruvida en verklig fara för samhället i brottslingens person är för handen eller ej, öfverlåta nämligen til lika till skydd för den personliga friheten besvarandet af denna fråga åt juryn. Så är — såsom den ärade referenten i ämnet vid denna kongress framhållit — förhållandet i Norge, hvarest strafflagen själf uttryckligen föreskrifver, att frågan om förbrytarens samhällsfarlighet skall föreläggas juryn. Så är också fallet i den engelska Prevention of Crime Act af 1908 och, så vidt jag vet, äfven i denna lags förebilder i den australiska lagstiftningen. Och hvilken uppfattning man än i allmänhet må hysa om juryinstitutionens värde såsom straffprocessuellt institut, kan det väl knappast förnekas, att i detta fall dess medverkan utgör en garanti för medborgarnes rättssäkerhet — eller kanske riktigare: för deras känsla af rättssäkerhet — som icke får underskattas. I Sverige är emellertid, om man bortser från tryckfrihetsförbrytelse, juryinstitutionen icke för handen. Vår gamla, sedan början af 17:de århundradet i hufvudsak oförändradt bestående domstolsorganisation känner i princip hvarken »Schöffen« eller jury. Enligt denna organisations principer äro domstolarne i första instans, äfven för svåra brottmål, i städerna: af kommunen valda — och för lifstid valda — domarekollegier; och på landet: en landtdomare under medverkan af tolf af kommunerna valda representanter — den fornsvenska »nämnden« — hvilka tillsammans med domaren afgöra såväl bevisfrågor som rättsfrågor, likvisst på så sätt att dessa representanter, blott om de äro enhälliga, kunna afgöra dessa frågor i strid med den uppfattning, som domaren företräder. Detta är som man ser en metod för lekmanneelementets deltagande i rättsskipningen, som alls

icke motsvarer moderna kraf, om ock detta deltagande, särskildt på grund af sin ålder, icke är utan sitt intresse. Och om nu än den hos oss igångsatta processreformen skulle komma att inrymma ett större inflytande åt lekmannelementet — hvarom för närvarande ingenting är bekant — hör det dock utan vidare vara klart att man icke hos oss kan få i väntan på densamma till en obestämmd framtid undanskjuta ett sådant problem som behandlingen af farliga recidivister. Då uppstår den frågan: under hvilka förutsättningar kan en sådan lagsliftning med vår nuvarande domstolsorganisation genomföras hos oss? Jag skall här såsom ett bidrag till denna frågas besvarande tillåta mig blott några helt korta anmärkningar i den förhoppningen, att de synpunkter, som därvid komma till synes, kanske ock kunna göra anspråk på en allmännare räckvidd.

Den allmänna rättsuppfattningen i vårt land har icke blifvit skakad af någon »skolstrid« mellan olika straffrättskolor; och man kan säkerligen tryggt påstå, att det i den allmänna meningen icke skulle väcka någon anstöt, om man vid bestraffandet af återfallet toge särskild hänsyn till den brottsliga individens samhällsfarlighet oberoende af den sist föröfvade gärningens art och beskaffenhet, eller — om man hellre vill så uttrycka saken — att skuldmomentet i den föreliggande gärningen göres beroende icke blott af de särskilda yttre och inre egenskaperna hos denna gärning utan äfven af den ställning denna gärning intager i den brottsliga personlighetens lif i det hela. Men för såvidt det gäller att i domen ålägga rättsföljder af obestämt innehåll har äfven hos oss fruktan för godtycke och minskning i medborgarnas rättssäkerhet kommit till synes, detta särskildt också inom rāmärkena för det socialdemokratiska partiet. Ja, man har till och med hos oss hört fördelarne af den klassiska straffrättskollans vedergällningstanke prisas af den grund, att des straffsystems i viss mån möjliggör för den brottslige medborgaren att

på förhand beräkna hur mycket det kostar att genombryta samhällets lagar!

På det att nu af denna fruktan icke måtte skapas något hinder för den föreliggande reformen, måste först och främst hos oss, liksom väl öfverallt, i själfva lagen tydligt komma till synes att det endast är fråga om fall af den allra allvarligaste fara för samhället. Jag skulle därvid i detta sammanhang blott vilja framhålla följande. Skall samhällets skyddsintresse icke offras, kan man — så synes det åtminstone mig — icke nöja sig med en enhetlig reglering af de formella förutsättningarne för särskilda skyddsåtgärders tillgripande i afseende å antalet återfall. Farans intensitet beror ju nämligen icke blott på graden af sannolikhet för nya rättskränkningars inträde, utan också på vikten af de intressen, som hotas. I de fall, då brottslingens tidigare kriminella lif indicerar en fara för allvarliga ingrepp i medborgarnas högsta och allmännaste intressen såsom t. ex. kroppslig integritet, personligt skydd mot sedlighetsförbrytelser och dylikt, är det från samhällets synpunkt både önskligt, och väl också möjligt, att det formella krafvet på återfallens antal väsentligen reduceras. Det synes mig, att man för sådana fall mycket väl skulle kunna försvara äfven den norska strafflagens ståndpunkt, som icke ens kräfver, att något återfall i egentlig mening föreligger, utan medgifver särskilda skyddsåtgärder så snart blott mer än en allvarlig förbrytelse föreligger, äfven om vederbörande icke förut blifvit straffad. Detta dock endast under den förutsättningen, att frågan om särskilda skyddsåtgärders behöflighet pröfvas först efter utsläandet af det vanliga straffet. I sådant fall kan man säkerligen ofta draga mycket bestämda slutsatser icke blott i afseende å den ifrågavarande brottslingens farlighet för samhället utan ock angående det ordinära straffets verkningslöshet. Men äfven om man ej vill gå så långt, måste dock faran i sådana fall, då den brottslige ter sig såsom farlig för medborgarnes personliga

säkerhet, äfven från samhällets synpunkt framstå såsom så allvarlig redan på grund af de hotade intressenas art, att man icke bör binda samhällets inskridande vid alltför stränga formella villkor i afseende å graden af sannolikhet för framtida kränkningar. Eljes skulle i många fall skyddet brista just då det vore som allra mest behöfligt! Det är ju dock ännu i de flesta europeiska länder alltför jämt så, att det ofta måste anses beroende på en tillfällighet, om en brottsling af denna art såsom otillräknelig (eller förminskadt tillräknelig) verkligen blir oskadliggjord eller om han såsom tillräknelig hemfaller åt det sedvanliga, för samhällets skyddande otillräckliga straffet. Och det kommer väl, särskildt om man betänker den invecklade beskaffenheten af gränfallen på detta område, att trots alla psykiatriska framsteg ännu länge så förblifva.

Där åter de intressen som hotas, att döma efter förbrytarens kriminella föregåenden, egentligen äro af lägre ordning — såsom t. ex. ifråga om en kriminalitet, som enligt hela sin natur endast är riktad mot egendom — där måste man ock, synes det mig, i rättssäkerhetens intresse uppställa väsentligt större kraf på antalet föregående återfall för rätten att förklara honom farlig, detta redan af den grund, att här måste föreligga en väsentligt högre sannolikhet för nya kränkningars inträde för att öfver hufvud taget farans intensitet från samhällets synpunkt skall kunna anses jämbördig med de nyssnämnda fallen. Endast så lär man väl ock kunna neutralisera den fruktan för ojämnhet i skyddsåtgärdernas användning som gör sig gällande i de kretsar, hvilka i vår tid särskildt ställt sig så som uppgift att försvara garantierna för den medborgerliga rättssäkerheten.

Det synes mig som om man genom en dylik lösning kommer att intaga den rätta midten mellan de intressen, som här korsa hvarandra. Man kan vid ett studium af de nutida lagarna och lagförslagen i denna punkt svårigen undgå intrycket, att vissa af dessa i ett utan tvifvel

berättigadt intresse att skydda samhället uppdragit alltför vidsträckta gränser för särskilda skyddsåtgärders inträde i fråga om återfallsförbrytare, medan andra, som väl därvid mera haft den professionella, mot annans egendom riktade kriminaliteten för ögonen, dragit dessa gränser ifråga om de legala förutsättningarna för ett inskridande alltför snäva och därigenom i viktiga hänseenden offrat samhällets behof af skydd mot den farlige förbrytaren.

* * *

Det andra hufvudvillkoret för införandet i vårt land af särskilda skyddsåtgärder mot farliga återfallsförbrytare är skapandet af anordningar i själfva förfarandet, hvarigenom garantier mot ojämnhet och godtycke i deras användande kunna vinnas som åtminstone kunna anses motsvara den garanti, hvilken juryns medverkan för farans konstaterande i andra länder utgör. Under gifna förhållanden kunna sådana garantier hos oss knappast vinnas på annan väg än under användande af maktfördelningens princip d. v. s. genom att uppställa krafvet på en samverkan af flera skilda statsorgan såsom betingelse för skyddsåtgärdernas tillgripande. I nära anslutning till det österrikiska lagförslaget af 1909 kunde denna tanke först och främst realiseras på det sättet, att domstolen, då den dömer öfver det föreliggande brottet, endast äger ålägga det sedvanliga ordinära straffet och vid sidan däraf, i händelse tillräckliga grunder föreligga, endast har rätt att be- myndiga den straffet verksfällande myndigheten, åt hvilken borde gifvas en för detta ändamål så passande organisation som möjligt, att vid strafftidens slut och före den dömdes frigifvande taga under ompröfning, om tillräckliga grunder äro för handen för att hos domstol göra framställning om vederbörandes ytterligare internering. Den verkställande myndigheten skulle alltså, icke hellar den, i detta fall själf besluta, utan underställa sin uppfattning domstols

pröfning, hvilket ju ock är helt naturligt, då det ju med en dylik anordning icke här vore fråga om att verkställa ett redan ådömdt straff, utan om att ålägga nya påföljder af en brottslig gärning. För att dessutom ställa detta utomordentliga ingrepp i den enskildes frihetssfär under högsta möjliga garanti i den allmänna uppfattningen, skulle denna den verkställande myndighetens framställning riktas till landets högsta domstol. Förebilder i detta afseende erbjuda som bekant särskildt den australiska lagstiftningen.

Och på det att denna skyddsåtgärd ännu mera måtte varda anpassad efter den nutida rättskänslans kraf, kunde man slutligen föreskriva, att beslutet om vederbörandes fortfarande internering i hvarje fall endast afsåge en i lagen bestämd kortare tid, exempelvis 2, 3 eller 4 år, med förbehållen möjlighet af villkorlig frigifning dessförinnan och med rätt för den verkställande myndigheten att före denna tids utgång göra ny framställning i ämnet. Den börda, som genom en dylik anordning skulle påläggas landets högsta domstol kan icke anses särdeles betungande, isynnerhet om man erinrar sig hurusom — på sätt referenten vid denna kongress framhållit — de hithörande bestämmelserna i den norska strafflagen icke ännu bragts till användning trots den vidsträcktare möjlighet härtill som de i denna lag uppställda legala förutsättningarna för skyddsåtgärdernas användning medgifva. I det afseendet kan nämligen inhämtas, att Hagerup hösten 1910 i en not i Tidsskrift for Retsvidenskab angifvit, att ifrågavarande bestämmelse, norska Str. L. § 65, vid denna tidpunkt ännu icke en enda gång blifvit bragt i användning sedan lagens ikraftträdande år 1905; och man har i uttalanden på den norska kriminalistföreningens möte dec. 1912 fått bekräftadt, att så alltjämt är förhållandet.

Man kunde nu vilja göra gällande, att skillnaden mellan det här skisserade systemet och det eljes förordade systemet med en internering på längre, relativt obestämd

tid, men med rätt och plikt för den verkställande myndigheten att i regelmässigt återkommande tidsperioder taga frågan om vederbörandes frigifning under ompröfning, icke vore särdeles stor. Därvid må emellertid anmärkas, att med den här angifna metoden grunderna för alla de betänkligheter, som hänga upp sig på själfva ordet: »obestämda straffdomar«, reduceras till ett minimum, och vidare, att de regelbundet återkommande pröfningarna enligt den här föreslagna metoden i sista hand måste komma att hemfalla under domstols myndighetsområde, samt slutligen och framför allt, att man på detta sätt komme att vinna en viss garanti för att interneringsmöjligheten i de härför lämpade fallen verkligen tages i anspråk — en garanti, som säkerligen icke är alldeles onödig. Tack vara vissa egenskaper i den mänskliga naturen, som komma tillsynes i domstolarnas allmänna tendens mot straffmildring vid straffets utmätande och icke minst i juryns obenägenhet att skyldigförklara, finnes det nämligen anledning frukta, att domstolarna icke så lätt skola besluta sig för en åtgärd, som inom en vidsträckt ram öfverläte åt den verkställande myndigheten att förfoga öfver den medborgerliga friheten, som om det gäller att blott träffa ett afgörande tills vidare för en bestämd kortare tid. En sådan synpunkt får särskildt med hänsyn till de erfarenheter, som normmännen i denna punkt gjort ifråga om sin nya strafflag, helt visst icke anses vara utan sin betydelse*).

Med en sådan anordning vore man måhända slutligen också lättare i stånd att fullständigt tillgodose samhällets skyddsbehof, idet att man icke uppställde någon gräns för den verkställande myndighetens befogenhet att änyo göra dylika framställningar om fortsatt internering af veder-

*) I detta sammanhang må särskildt framhållas, att enligt upplysningar vid norska kriminalistföreningens ofvannämnda möte det icke är juryn, som undandragit sig att tillämpa hithörande bestämmelser. De norska domstolarne ha ännu icke till någon jury ställt frågan om vederbörande är att anse såsom samhällsfarlig.

börande. Ty att förhindra uppdragandet af en maximigräns för farliga förbrytares internering måste dock anses såsom en viktig uppgift för våra kriminalpolitiska sträfvanen. Att uppställa en sådan gräns betyder ju, praktiskt taget, att vid en viss gifven tidpunkt äfven den farligaste förbrytare obligatoriskt ånyo skall släppas lös på samhället, och, teoretiskt sedt, ett uppgifvande i princip af den kriminalpolitiska grundtanke, som i denna punkt burit hela vår reformrörelse. Och när en gång en af de ärade stiftarne af denna förening och tillika en af de första och mest bestämda försvararna på den europeiska kontinenten af de obestämda straffdomarna, den dåvarande professor van Hamel, under trycket af dåvarande förhållanden på den internationella kriminalistkongressen i Antwerpen år 1894 uppgaf krafvet på verkligt obestämda straffdomar för den föreliggande kategorien af förbrytare till förmån för endast relativt obestämda dylika, så betydde dock detta uppgifvande en verklig kriminalpolitisk förlust och ett uppgifvande af en grundsats, som dock så vidt möjligt på ett eller annat sätt borde räddas öfver till lagstiftningens värld. En anordning af den här föreslagna arten är dock i hvarje fall mycket mera humanitär och vida mera att föredraga än den metod, som till synes alltmer vinner i spridning inom Nordamerikas Förenta Stater, — jag syftar härmed på den i dessa staters lagstiftning på senare år upptagna metoden att redan vid andra eller tredje resan återfall i brott låta lifstids frihetsstraff inträda.

* * *

Till sist må det tillåtas mig ännu några ord angående frågan om den behandling, som bör komma de på detta sätt internerade till del. Lösningen af denna fråga måste naturligen alltid bli beroende af förhållandena i hvarje särskildt land och särskildt af beskaffenheten af dess straffanstalter. Förutsatt emellertid, att straffarbetsstraffet i ett

land är fullt rationellt inrättadt enligt progressivsystemets kraf och tillika blifvit någorlunda enhelligt genomfördt särskildt med hänsyn till anstalternas kvalitet; och förut-satt tillika, att återfallsförbrytarna vid verkställigheten af detta straff alltid hållas skilda från andra straffarbets-fångar, synes det mig svårt att kunna uppleta praktiskt vägande grunder mot den anordningen, att den efter det vanliga straffet följande interneringen erhöles karaktären af ett fortfarande kvarhållande af vederbörande i straff-anstalten. Nästan alla, som sysslat med dessa frågor, synas ju vara tämligen eniga därom att behandlingen af de internerade skall kännetecknas af ett strängt genom-fördt arbetstvång utan cellisolering d. v. s. den bör väsent-ligen bli af samma art som det sista stadiet i ett progres-sivt anordnad straffarbetsstraff. Och de nyanser i be-handlingen, som vid sidan däraf föreslås för de interne-rade, och som den ärade referenten vid denna kongress har framhållit, såsom exempelvis aflägsnandet af alla onö-diga hinder för den internerades kommunikation med yttervärlden, äro antingen af den art, att de jämväl i en rationell straffverkställighets intresse öfver hufvud böra komma till användning på slutstadiet i hvarje ratio-nellt ordnad längre frihetsstraff för att för fången under-lätta öfvergången till ett lif i frihet; eller ock äro de i hvarje fall icke af den art att de göra inrättandet af sär-skilda anstalter för de internerade nödvändigt. Äfven om man vill så strängt som möjligt skilja mellan straff i egentlig mening och andra samhällets skyddsåtgärder, kan väl dock krafvet på särskilda anstalter för de senares del upprätthållas endast för det fall, att behandlingens art gör detta nödvändigt, eller ock emedan man eljest skulle komma att påtrycka den som blir föremål för skydds-åtgärden en stämpel af att vara straffad, som det ligger i samhällets intresse att icke påtrycka honom. Icke heller sistnämnda hänsyn spela emellertid i föreliggande fall någon roll. Man har emellertid också anfört, att sådana

oförbätterliga element som de, hvarom här är fråga, icke böra få sammanföras med sådana fångar, om hvars förbättring man ännu hyser hopp. Då det emellertid här blott är fråga om ett sammanförande af de internerade med andra återfallsförbrytare, ifråga om hvilka vanligen hoppet om förbättring icke är alltför stort, och då å andra sidan hoppet på en förbättring i fråga om de internerade aldrig är fullständigt uppgifvet, hvilket senare särskildt kommer till uttryck därigenom, att man allmänt vill tillåta villkorlig frigifning äfven ifråga om dessa senare — så förlora äfven sådana argument sin väsentligaste betydelse. Och slutligen har man här att räkna med den stora praktiska fördel som ligger däri, att genomförandet af en viktig straffrättsreform icke alltid löper ut i ett kraf på inrättandet af nya anstalter. Ett sådant kraf är ju alltid ägnadt att framkalla allehanda diskussioner angående den riktiga proportionen i användandet af statens medel för positiva och negativa kulturändamål. Det är väl också att hoppas, att den ifrågavarande reformen i Sverige bör kunna genomföras äfven det förutan.

Högt ärade församling! När jag såsom medlem af den nybildade Svenska Landsgruppen i den internationella kriminalistföreningen här skolat yttra några ord angående det stora kriminalpolitiska framtidsproblem, som för närvarande sysselsätter oss alla, har jag trott, att det måhända icke vore olämpligt att ställa äfven föremålet för diskussionerna i en internationell förening i belysning af nationella synpunkter. Jag har vågat göra detta i den förhoppningen, att äfven en sådan metod kunde vara ägnad att bidra till främjandet af internationella sträfvanden.